

“MALIKA AYYOR” DOSTONIDA DIALOG VA MONOLOGLARDA BARQAROR EPIK FORMULALARNING POETIK VAZIFASI

Qurbonova Dilbar Muhiddinovna

Turon universiteti magistranti

E-mail: dilbarqurbonova592@gmail.com

Tel: +998-90-425-73-30

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek xalq dostonchiligida muhim poetik birliklardan biri hisoblangan barqaror epik formulalarning dialog va monologlardagi funksional xususiyatlari “Malika Ayyor” dostoni misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida epik formulalarning qahramon nutqidagi o‘rni, ularning badiiy ta’sirchanlikni kuchaytirishdagi hamda obrazning ichki kechinmalarini ifodalashdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, barqaror formulalarning xalq tafakkuri, an’anaviy estetik qarashlar va og‘zaki ijod poetikasi bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Maqolada tavsifiy, strukturaviy va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek folklori, xalq dostoni, barqaror epik formula, dialog, monolog, “Malika Ayyor”, poetik nutq.

Abstract: This article examines the poetic and functional characteristics of stable epic formulas used in dialogues and monologues in Uzbek folk epics, with particular reference to the epic “Malika Ayyor.” The study explores the role of epic formulas in character speech, emphasizing their significance in enhancing emotional expressiveness and revealing inner psychological states.

Special attention is given to the ways these formulas contribute to character portrayal, narrative development, and the transmission of traditional moral and aesthetic values. The research is based on descriptive, structural, and contextual analysis, allowing for a deeper understanding of epic speech as an essential component of oral literary tradition.

Keywords: Uzbek folklore, folk epic, stable epic formula, dialogue, monologue, Malika Ayyor, poetic discourse.

Kirish

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib, unda xalqning dunyoqarashi, ma’naviy-axloqiy qarashlari va estetik ideallari mujassamdir. Ushbu boy meros tarkibida doston janri alohida o‘rin egallab, epik tafakkurning eng mukammal namunasini tashkil etadi. Doston poetikasida nutq shakllari, xususan, dialog va monologlar qahramon xarakterini ochish, voqealar rivojini jadallashtirish hamda g‘oyaviy mazmuni yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

Mazkur nutq shakllarida faol qo‘llaniladigan barqaror epik formulalar dostonning an’anaviyligini ta’minlab, matnning badiiy yaxlitligini mustahkamlaydi. “Malika Ayyor” dostoni ana shunday poetik xususiyatlarga boy bo‘lib, unda ayol obrazi markazga chiqarilgan

holda xalq tafakkuri va estetik qarashlari ifodalanadi. Shu bois ushbu maqolada doston doirasida dialog va monologlarda qo'llanilgan epik formulalarning poetik vazifalari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Dialog va monologlarning doston poetikasidagi o'rni

Dostonlarda dialog va monologlar voqealar rivojini jonlantiruvchi, qahramonlar o'rtasidagi munosabatlarni ochib beruvchi muhim badiiy shakllardir. Dialoglar orqali qahramonlarning ijtimoiy mavqei, ruhiy holati va qarashlari namoyon bo'lsa, monologlar orqali ichki kechinmalar, qat'iy qarorlar va ma'naviy izlanishlar ifodalanadi. Ushbu jarayonda barqaror epik formulalar nutqning ifodaviylikini kuchaytirib, matnga poetik ohang bag'ishlaydi.

“Malika Ayyor” dostonida dialoglardagi epik formulalar

“Malika Ayyor” dostonidagi dialoglarda uchraydigan barqaror epik formulalar asosan dramatik vaziyatlarni kuchaytirish va qahramon xarakterini yanada aniqroq tasvirlashga xizmat qiladi. Qoliplashgan iboralar dialoglarga tantanavorlik va ta'sirchanlik baxsh etib, xalqona nutq uslubini ifodalaydi. Ayniqsa, qarama-qarshi kuchlar to'qnashuvi, nasihat va ogohlantirish holatlarida epik formulalarning badiiy imkoniyatlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Monologlarda barqaror epik formulalarning vazifasi

Doston monologlarida, xususan, Malika Ayyor obraziga tegishli nutqlarda barqaror epik formulalar qahramonning ichki dunyosini ochib berishda muhimrol o'ynaydi. Ushbu formulalar orqali qahramonning qat'iyati, donoligi va ma'naviy ustunligi umumlashtirilgan holda ifodalanadi. Monologlarda takrorlanib keluvchi epik birliklar nutq ritmini muvozanatlashtirib, badiiy ta'sirni kuchaytiradi.

Natija va muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, “Malika Ayyor” dostonida dialog va monologlarda qo'llanilgan barqaror epik formulalar muhim poetik va g'oyaviy vazifani bajaradi. Ular qahramon nutqining emotsional ta'sirchanligini oshiribgina qolmay, xalqning axloqiy qarashlari va estetik ideallarini ifodalashga xizmat qiladi. Natijada epik formulalar doston matnining an'anaviylikini saqlagan holda, uning badiiy qiymatini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, “Malika Ayyor” dostonida dialog va monologlarda qo'llanilgan barqaror epik formulalar doston poetikasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu formulalar orqali xalq tafakkuri, ma'naviy qadriyatlar va estetik ideallar ta'sirchan badiiy shaklda ifodalanadi. Maqola natijalari o'zbek folklorshunosligida epik nutq shakllarini o'rganish masalasini yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Malika Ayyor dostoni. Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2019.
2. Umarov I.A. “Malika Ayyor” dostonida antroponim va toponimlar. Maktabgacha va maktab ta’limi, 2025.
3. Jandayeva G. “Malika Ayyor” dostonida perifraza va frazeologizmlarning lingvopoetik xususiyati. Science Shine International Scientific Journal, 2024.
4. Umarov I.A. Multiple Meaning of Turkish Words Representing Things and Events in the Epic “Malika Ayyor”. Social Science and Innovation Journal, 2025.
5. Meletinsky M. Epic Formula and Formulic Language and Style.
6. Narmatova M.T. Xalq dostonlarida ijtimoiy-siyosiy va maishiy leksika (“Malika Ayyor” va “Bahrom va Gulandom” dostonlari misolida), avtoreferat, 2025.